था। अथ वा सद्मनःस्वामी त्वरितं मृत्युमाप्नुयात्। गेहिनी वा सुतो वापि राजा कुप्यति वा भृशम्। येन केन प्रकारेण प्रोत्सन्नं जायते गृहम्। न च संपद्यते राजन्! कपोते सदनं गते। निर्विशेत्सदनं यस्तु कपोतो विघ्नकारकः। स हन्तव्योमृतस्यास्य मेदसा जुहुयात् सुधीः। जीवनेच्छा कपोते चेद्विधानान्तरमस्ति तत्। शालीनां पिष्टमादाय पयसालोड्य तत् पुनः। विदधीत कपोतस्य रूपं शास्त्रविचक्षणः। गुडेनोदरमापूर्य्य मुखं शर्करया पुनः। मधुना चरणौ तस्य पक्षौ धान्येन पक्षिणः। ततो वह्निमुखं कृत्वा हावयेत् प्रयतः सुधीः। "देवाः कपोताः" इत्येष यजने मन्त्र उत्तमः। खगं पिष्टमयन्तं तु जुहुयात् सर्पिषा युतम्। शतधा तं खगं कृत्वा भागशः परिकल्पयेत्। शिरसोऽप्यष्टभागांस्तु त्रिंशत्त्रिंशच्च पादयोः। सवितुष्टेति शिरसा वसुभ्योयजनं स्मृतम्। मनोज्योतिर्जुषतेति पक्षौ चन्द्रमसे हुनेत्। यस्मैत्वं सुकृतेति च पादं दक्षिणमग्नये। चरणं वाममश्विभ्यां जुहुपादश्विमन्त्रतः। "श्येनस्य पक्षा" इति च बाहू रुद्राय वै हुनेत्। तिलव्रीहीन् व्याहृतिभिर्ग्रहानुद्दिश्य संहुनेत्। ग्रहांश्चैव पुनः पूज्य यजमानाभिषेचनम्। सालङ्कारां सवत्सां च कामदोहां पयस्विनीम्। धेनुं दद्यात्सुराणां च दक्षिणार्थे विशेषतः। आचार्याय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने। ब्राह्मणान् भोजयेत् पश्चाद्यथाशक्ति च दक्षिणाम्। एवं कृते विधाने तु कपोतः शान्तिकृद्भवेदिति"। ज्यो०त० अद्भुशान्तौ अरिष्टमुक्त्वा उक्तविषये कपोतं विशेष्य शान्त्यन्तरमुक्तम् यथा "गृध्रः कङ्कः कपोतश्च उलूकः श्येन एव च। चिल्लश्च चर्मचिल्लश्च भासः पाण्डर एव च। गृहे यस्य पतन्त्येते गेहं तस्य विपद्यते। पक्षान्मासात्तथा वर्षान्मृत्युः स्याद् गृहमेधिनः। पत्न्याः पुत्रस्य वा मृत्युर्द्रव्यञ्चापि विनश्यति। ब्राह्मणाय गृहं दत्त्वा दत्त्वा तन्मूल्यमेव वा। गृह्णीयाद् यदि रोचेत शान्तिञ्चेमां प्रयोजयेत्"। वैष्णवामृते व्यासः। "ग्रहयज्ञैः शान्तिकैश्च किं क्लिश्यन्ति नरा द्विज!। महाशान्तिकरः श्रीमांस्तुलस्या पूजितो हरिः। उत्पातान् दारुणान् पुंसां दुर्निमित्ताननेकशः। तुलस्या पूजितो भक्त्या महाशान्तिकरो हरिः। अत्र ब्रह्मपुराणीयो मन्त्रः। "नमस्ते बहुरूपाय विष्णवे परमात्मने स्वाहेति"। छन्दोगपरिशिष्टम्। "अथातोरजस्वलाभिगमने गोऽश्वभार्य्यासु गमने यमजजनने विजातीयजनने वा काककङ्कगृध्रबकश्येनभासचिल्लकपोतानां गृहप्रवेशे महिषस्योपरि विश्रामणे एषामेव क्रियमाणे गृहद्वारारोहणे वाद्भुतेषु कल्पदृष्टेन विधिनाऽग्निमुपसमाधाय प्रायश्चित्ताज्याहुतीर्जुहोति" अद्भुताय अग्नये स्वाहा, सोमाय, विष्णवे, रुद्राय, वायवे, सूर्य्याय, मृत्यवे, विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति"। कपोतं विशेषयति शौनकः "रक्तपादः कपोताख्य अरण्यौकाः शुकच्छविः। स चेच्छालां विशेच्छालासमीपञ्च व्रजेद् यदि। अन्येषु गृहमध्ये वा वल्कलस्योद्गमादिषु"। कल्पदृष्टेन विधिना गृह्योक्तेन प्रायश्चित्ताज्याहुतीः अद्भुतदोषप्रशमनार्थाः सप्ताज्याहुतीः अद्भुतायाग्नये स्वाहा इत्यादि मन्त्रैः। तत्र स्थालीपाकेतिकर्त्तव्यतायां पायसचरुभिरेतेभ्यो देवेभ्यो जुहुयात्" रघु०। छन्दोगप०। "पश्चात् घृतपायसेन ब्राह्मणान् भोजयित्वा गोवरं दत्त्वा शान्तिर्भवतीति"। बृहत्संहितोक्तत्रिविधकपोतभिन्नकपोतानाम् गृहस्थेन अवश्यपोष्यता यथाह ज्यो०त०भारतम्। "पारावतामयूराश्च शुका वैसारिकास्तथा। गृहस्थेन सदा पोष्या आत्मनः श्रेय इच्छता" अत्र प्रागुक्तकपोतत्रिकस्यैवारिष्टसूचकत्वं नान्यस्येति व्यवस्था अतएव प्रागुक्तभारते विघ्नकारक इति विशेषणम्। कपोतश्च प्रतुदः यथाह भावप्र०। "हारीतोधवलःपाण्डुश्चित्र पक्षो बृहच्छुकः। कपोतः खञ्जरीटस्तु पिकाद्याः प्रतुदाः स्मृताः। प्रतुद्य भक्षयन्त्येते तुण्डेन प्रतुदास्ततः" तेषां सामान्यमांसगुणाश्च तत्रैवोक्ताः "प्रतुदाः मधुराः पित्तकफघ्नास्तुवरा हिमाः। लघवो बहुवर्चस्का किञ्चिद्वातकराः स्मृताः"। "आवर्त्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभैः" माघः। कपोतोऽस्त्यस्य नडादि० छ कुक् च। कपोतकीय कपोतयुक्ते त्रि० तस्मिन् भवः अण् विल्वका० छमात्रस्य लुक्। कापोतक तत्र भवादौ त्रि०। २सुश्रुतोक्ते कपोताभे मूषिकभेदे च कपोताभशब्दे उदा०। [राञ्जने राजनि०

कपोतक न० कपोत इव कायति प्रकाशते कै—क। सौवी-

कपोतचरणा स्त्री कपोतस्य चरणश्चरणाकारोऽस्त्यस्याः अर्श० अच्। १नलीनामगन्धद्रव्यसाधने वृक्षे जटाधरः। कपोताङ्घ्रिरप्यत्र अमरः। ६त०। २कपोतपादे पु०।

कपोतपाक पुंस्त्री कपोतःपाको डिम्बः। कपोतशिशौ तेषां व्रातः ञ्य। कपोतपाक्यः तस्य स्त्रियां बहुषु लुक्। कपोतपाकाः स्त्रियां तु न लुक्-कपोतपाक्याः इत्येव।

कपोतपाद त्रि० कपोतस्य पादाविव पादावस्य हस्त्यादि०